

BARÁTHI OTTÓ

Életpályakép

Beszélgetés dr. Gajzágó Aladárral

Interjúalanyomat négy évtizede ismerem. Beszélgetésünk apropója, hogy az idén ötvenéves Nógrádi Történeti Múzeum egykori jogelődje élén elsőként dr. Gajzágó Aladár állt. Az alábbiakban – a vázlatos pályakép mellett – egyfajta korlennyomat, Salgótarján helytörténetének egy vékony szelete is feltárul.

– *Beszélne gyermekkoráról?*

– Örmény vér folyik az ereimben és erdélyi értelmiségi családból származom. Erre büszke vagyok. A vízaknai születésű édesapám ügyvéd, édesanyám a krasznamihályfalvi tanító lánya volt. Szüleim az első világháború után költöztek Budapestre, ahol, bátyám után, 1922-ben én is megszülettem. Gyermekkoromat – édesapám 1925-ben bekövetkezett halála miatt – a már Romániához tartozó Erdélyben, a nagyszüleimnél töltöttem, s csak hét éves koromban kerültem vissza Budapestre, ahol iskoláimat is végeztem. Kötelező volt jó tanulónak lennem, a körülöttem zajló drámai történések csak növelték akaraterőmet, a sok olvasás gazdagította fantáziámat. Az iskolai nyári szünetekben dolgoztam, munkatapasztalatokat szereztem, s csak arra kaptam fel a fejem, hogy 1942 júniusában – a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdasági Szaktanárképző Intézet Gyakorló Magyar Királyi Állami Kereskedelmi Fiú- és Leányiskolában – kezembe vehetem az érettségi bizonyítványt. Ezt követően a Közgazdaságtudományi Kar Tanárképző Intézetének hallgatója lettem. Öröömömben azonban hamarosan öröm is vegyült. Egyetemistaként ugyan egyik kezemben ott volt a katonaság alóli felmentés, ám a másikban már a behívóparancs. 1943. október 1-jén be is vonultam a budapesti Ferenc József laktanyába az I/1. páncéltörő gyalogsághoz.

– *Gondolom, hamarosan le is szerelt, hiszen felmentése volt.*

– Amit nem vettek figyelembe, így katonáskodásom kalandosra és hosszúvá sikeredett, amely egy külön történet lehetne. A lényeg, hogy közel két év után, 1945 júniusának elején érkeztem meg a kelenföldi pályaudvarra. Néhány nap alatt erőre kaptam, aztán állás után néztem. Elhelyezkedni azonban nem sikerült, így alkalmi munkákat vállaltam. Közben a különböző minisztériumokban is állás után kilincseltem, ennek eredményeként, 1947 augusztusának elején a kereskedelmi és szövetkezeti miniszter kinevezett tanárnak a Salgótarjáni Állami Kereskedelmi Középiskolába.

– *Egy ismeretlen vidéki városba?*

– Idegenkedtem is a kis Moszkvának titulált új otthonomtól, de kellemesen csalódtam. A kezdeti nehézségeket leküzdve, lassan beilleszkedtem a vidéki életbe, kezdtem megszokni Salgótarját, a napi megélhetési gondokat. Ugyanis olyan kevés volt a fizetésem, hogy például cipőtalpalási segélyért kellett fordulnom az Országos Pedagógus Szakszervezet főtitkárához. Némi fizetés-kiegészítést jelentett, hogy 1948-ban

– az országban elsők között – szövetkezetügyi tanfolyamot szerveztem a munkahelyemen. Meglévő szakképzettségem bizonyításaként *A magyar bauxit közgazdasági kérdései* címmel doktori értekezést készítettem, majd meg is védtem azt. Így 1948 januárjában, Budapesten, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán doktorrá avattak. Erre felfigyelve átirányítottak a Dunántúlra. Az 1948-as iskolaévet már a Paksi Állami Kereskedelmi Középiskola tanáraként kezdtem meg, ahol salgótarjáni „müntára” az esti tagozaton is tanítottam. 1948 decemberében a Gazdasági Szaktanár-vizsgáztató Bizottság előtt gazdasági, jogi ismeretek és gazdaságföldrajz tantárgyakból szaktanári oklevelet szereztem.

– *Hol és hogy élte meg a híres-hírhedt '50-es éveket?*

– Először is 1950-ben visszahelyeztek a salgótarjáni iskolába. Még az egyetemi évek alatt megismerkedtem a Fülekről elszármazott Jedlicska Ilona tanárnővel, akit – ugyancsak 1950-ben – feleségül vettem, ami elősegítette beilleszkedésemet. A biztos háttér inspirált; igyekeztem kivenni a részemet a város értelmiségi életéből, egyes szakmai szervezetek munkájába is bekapcsolódtam. 1954 szeptemberében, felkérésre elvállaltam a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat Nógrád Megyei Szervezete szaktitkári teendőinek az ellátását. A szervezet – a szakosztályok megalakulásával és munkájukon keresztül – megérintette és mobilizálta a megye értelmiségének egy jelentős hányadát. Ám a TTIT megyei apparátusát is elérte az akkori idők racionalizálási hulláma, aminek következményeivel nem tudtam azonosulni, így visszaadtam titkári megbízatásomat. Ezt barátaim „bátor lépésnek” titulálták és a várható retorziókra célozgattak. Hogy ennek egyike volt-e a baglyasaljai általános iskolába helyezésem, azt nem tudom, de amikor 1957 júliusától a Heves Megyei Gyermekvédelmi Intézet felügyelőjévé neveztek ki Egerbe, az már gyanús volt. Ezek nem voltak könnyű idők, de mindkét intézményben igyekeztem sértődés nélkül, a legjobb tudásom szerint végezni a munkámat.

1959. március 15-ei hatállyal a Nógrád Megyei Tanács VB. az újonnan alapított salgótarjáni múzeum élére állított. Az új munkakör, az intézmény fő funkciója – a múlt értékeinek megmentése, összegyűjtése és megőrzése – nagyon közel állt habitusomhoz. Ez volt az országban az első munkásmozgalmi múzeum. Különösen tetszett, hogy profiljába tartozott a hely- és ipartörténet, amivel én már korábban is kacérkodtam. Viszonylag rövid idő alatt – munkatársaimnak is köszönhetően – jó eredményeket sikerült felmutatnunk. Ugyanakkor nem gondoltam arra, hogy új fejezet kezdődött az életemben, mert tudtam, hogy a hatalom rövid idő alatt más pályára állíthat.

– *Hol kapott helyet a múzeum? Hogyan, miként, kik segítették a munkáját?*

– A kezdet nagyon nehéznek bizonyult, hiszen a városban korábban nem volt múzeum. A megye vezetése a Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából döntött egy munkásmozgalmi gyűjtemény létesítése mellett. Befogadására először a kijelölt és államosított, jószerivel romos állapotban lévő Jankovich-kúriát kellett helyreállítani. Ám az egész épület – ami a mai „csillagházak” helyén állt –, fekvéséből és állagából következően, a rekonstrukció után sem felelt meg értékmentő funkciójának.

Legfontosabb feladataink egyike volt, hogy feltérképezzük a városlakók birtokában lévő, a múzeum profiljának megfelelő tárgyakat. Egyértelmű volt, hogy a leendő gyűjtemény alapjait csak Salgótarján lakossága segítségével tudjuk lerakni. Készítettem egy plakátot, a rajta megfogalmazott felhívás sikeresnek bizonyult. A vártnál többen vettek részt a gyűjtőmunkában és az önkéntes „beszolgáltatásában”. Sok

ipartörténeti tárgy, muzeális emlék, írásos visszaemlékezés, régi fotó került elő. Munkámat Sándor Rudolf főfoglalkozásuként és egy fiatalasszony félállásban segítette.

– *Az elért eredményeket alátámasztaná néhány konkrét példával is?*

– Először is: a tervezettnél több kiállítást szerveztünk. Ma is élénken emlékszem az első köszénbányászati és üvegipari gyűjtemény néhány darabjára. Másodszor: megrendeztük a *Nógrád megye az 1919-es Tanácsköztársaság idején* című és tárgyú kiállítást, az országban elsőként. Harmadszor: a Pécskő-dombi ásatások során a Nemzeti Múzeum régészei értékes bronzkori leleteket tártak fel, amelyeket bemutattunk a nagyközönségnek is. Továbbá: a múzeum profiljába tartozott a tudományos és publikációs tevékenység. Ez gyakran inspirációt kapott kívülről is, például akkor, amikor a síküvegyár főmérnöke – aki egyben a megyei tanács tagja is volt – látogatásakor javasolta, hogy a múzeum munkatársai helytörténeti munkaként dolgozzák fel és tudományos igényvel írják meg a Nógrád megye területén egykor épített – az ország védelmében fontos szerepet játszó – várak történetét. Dr. Patay Pállal, a Nemzeti Múzeum főrégészével nagy elánnal láttunk a munkának és alig két év alatt tető alá hoztuk *A nógrádi várak története* című, 205 oldalas kéziratot. Elkészült 101 darab klisé, jobbára saját fényképezésem alapján. A három színnyomatú kötet fedőlapja Iványi Ödön képzőművész mives munkája volt. A kéziratot már szedték a nyomdában, amikor a megyei tanács illetékes osztályvezető-helyettese leállította a munkát, mondván, ezt a művet ötven év múlva is ráérünk kiadni. Lényegében hasonló sorsra jutott *A nógrádi szénmedence az októberi forradalom és a Tanácsköztársaság idején* című, 211 oldal terjedelmű kézirat is. Publikációs tevékenységünk értékes példajaként említhetem viszont a részben saját tollam alól kikerült és szerkesztésemben elkészült, a múzeum kiadásában megjelent *A salgótarjáni iparvidék* című, közel 300 oldalas kötetet.

– *Ez volt múzeumi tevékenysége utolsó, ám maradandó műve. Hogyan értékeli a múzeumigazgatói munkáját?*

– Valóban, a fentebb említett kötet volt az utolsó munkám a múzeumi időből. Ugyanis még a megjelenés évben, tehát 1962-ben átszervezték a megyei múzeumi szervezetet, központja Balassagyarmatra került, és mást neveztek ki az élére. Összességében megfeleltünk a várakozásnak, sziszifuszi munkát végeztünk, és leraktuk egy Salgótarjában addig nem létező intézmény alapjait. Ugyanakkor az is tény: szerények voltak a történeti és muzeológiai ismereteink. Ezeket a hiányosságokat azonban a begyűjtött tárgyak és értékek, ezek emocionális hatásai elfeledteték velünk és felettes szerveinkkel. „Menet közben” több elismerést kaptunk, mint bírálatot, bár jószerivel senki nem tudta, hogyan is kell „múzeumot csinálni”.

– *Mi történt ezek után?*

– Felajánlották az esti gimnázium igazgatóhelyettesi státuszát, amit kénytelen-kelletlen elfogadtam. Egy megkeresésre, 1963. január 1-jétől elvállaltam a Nógrádi Szénbányászati Tröszt üzemgazdászai munkakörét. Ám nem sok sőt ettem meg ebben a beosztásomban sem. Március 15-én reggel még megkaptam a minisztériumi értekezletre a rendelvényt és a napi ellátmányt, ám délután negyed háromkor – átszervezésre hivatkozva – felmentettek állásomból. Az eljárást igazságtalannak és törvénytelennek tekintettem, ezért minden létező fórumon kerestem az igazamat és az orvoslás lehetőségét. Idegtépő levelezés- és tárgyalássorozat kezdődött, miközben elhelyezkedni csak fél év múlva, 1963 augusztusában sikerült, a helyi gyors- és gépíró szakiskolában. Itt értesültem a Nógrád Megyei Bíróság ítéletéről, amely némi „fájdalomdíj” fizetésére

kötelezte volt munkáltatómat. Méltánytalan elbocsátásom híre eljutott a *Népszava* országos napilaphoz is, amely világgá kürtölte kálváriámat. A Művelődésügyi Minisztériumban is felfigyeltek az esetre, és Ilku Pál miniszter rendelkezésére 1964. április 1-jei hatállyal állományba vett a Salgótarjáni Közgazdasági Szakközépiskola.

– *Talán a sors ajándéka volt, hogy visszatérhetett abba az iskolába, amelynek jogelődjénél 1947-ben megkezdte a tanári pályáját.*

– Igen, hiszen az iskolában megnyugodott háborgó lelkem, újra minden energiámat az oktató-nevelő munkának szentelhettem, s nem ritkán szabadidőmet is, mivel a tantestületben én tanítottam a legtöbb szaktantárgyat, közel egy tucatot. Tankönyveket írtam és szerkesztettem – a tantestület és tanulóink megalégedésére. Rendszeresen vezettem belföldi és külföldi tanulmányi kirándulásokat. Az utóbbiak közül főleg Romániába, Bulgáriába, Lengyelországba és Csehszlovákiába. Éveken keresztül elláttam az iskola könyvterjesztői munkáját, vezettem bélyeggyűjtő szak körét. Több cikluson át voltam az iskola szakszervezeti titkára. 1983. augusztus 31-én nyugdíjaztak, ám ezt követően még egy ideig oktattam a közgazdasági szakközépiskolában, máshol pedig német nyelvet, gyorsírást és jogi ismereteket.

– *Hogyan ismerték el tanári munkáját?*

– A legnagyobb elismerés és öröm tanítványaim figyelme, tudásvágya volt. Egyébként a pedagógiai munkámért kapott kitüntetéseimet felsorolni sem tudnám. Közülük legfeljebb csak kiemelhetem például a miniszter által adományozott „Pedagógus Szolgálati Emlékérmét” és a szakközépiskola igazgatójától kapott Táncsics Emlékplakettet. Utóbbira vagyok talán a legbüszkébb, minthogy azt „az iskola életében meghatározó jelentőségű” munkámért ítelték nekem – tulajdonképpen a kollégák. Szerencsére azonban nem csak a tanári tevékenységemet ismerték el, más munkaterületeken végzett tevékenységemet is díjazták.

– *A kitüntetésekől az is kiderül, hogy az iskolán kívül megfordult más munkaterületeken is, mintegy polihisztorként működött.*

– Mindig igyekeztem kivenni a részemet a társadalmi munkából, folyamatosan azon voltam, hol és hogyan tudom a felkészültségemet hasznosítani, tudásomat és tapasztalataimat a város és lakói, a helyi közösség javára fordítani. Több évig voltam a városi tanács kereskedelmi felügyelője és népi ellenőrként is hosszú időn keresztül tevékenykedtem. Előbbi megbízatásom középpontjában a vásárlói érdekvédelem állt. Ezt a munkát kizárólag a kora reggeli és késő délutáni órákban végeztem. Nem így a népi ellenőri munkámat, amelyet a Salgótarján Városi Népi Ellenőrzési Bizottság felkérése alapján és „kikérője” birtokában folytattam. E munkám során – közgazdász képzettségemet hasznosítva – a legszívesebben a vállalati gazdálkodás, a termelékenység és hatékonyság vizsgálatára irányuló ellenőrzésekben vettem részt, javaslataimmal is segítve a feltárt hiányosságok kijavítását, a hatékonyabb működést. A '60-as évektől voltam aktív tagja, 1965-től óraadó tanára a TTIT Nógrád Megyei Szervezetének. Ez év második felében indított a szervezet Salgótarjánban egyéves időtartamú, heti egy munkanap délutáni órájában tartott titkárnő-képző tanfolyamot, ahol a két fő tantárgy – a többi között – a levelezés, valamint a gyors- és gépírás volt, amelyeket én tanítottam. Kivettem részemet a TIT által szervezett idegen nyelvoktatásból is. Ezekben a kurzusokon német nyelvet oktattam. Gyakori előadója voltam az üzemek, gyárak munkaközi szüneteiben megtartott, ismeretterjesztő céllal szervezett programjainak. Az itt végzett munkámat is több

kittüntetéssel ismerték el, például a TIT Országos elnökségének aranykoszorús jelvényével.

– *Beszélne a tudományos kutatásairól és az ezzel összefüggő publikációs tevékenységéről?*

– Ezt a munkámat és egyben hobbimat elősegítette a megyei tanács művelődési osztályának (mindenkori) vezetése, amelynek kezdeményezésére és támogatásával a közgazdasági szakközépiskola hetenként egy napot biztosított tudományos tevékenységem különböző céljaira és formáira (utazás, kutatás, publikáció, előadás...). Nagy lehetőség és jó esély nyílt előttem, amikor a Magyar Tudományos Akadémia egy évig ösztöndíjat biztosított kutatási célra, jelesül a salgótarjáni medence gazdaságföldrajzának feltárására. Éltem a lehetőséggel. Az ekkor végzett munkám eredményét jó néhány helyi és országos fórumon előadás formájában ismertettem, illetve lapokban publikáltam. Így például *A salgótarjáni medence szénbányászatának jelenlegi helyzete* címmel előadást tartottam az MTA Gazdaságföldrajzi Szakosztálya 1958. február 21-én megtartott ülésén. Ugyanezzel a címmel látott napvilágot a szakmai körökben komoly visszhangot kiváltó dolgozatom is, amit Nógrád megye távlati tervezési munkái során is felhasználtak. Segítette kutatómunkám hatékonyságát, hogy a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszékének tanáraival külső munkatársként ápoltam a kapcsolatot. Nagy elismerése volt az addig végzett tudományos munkámnak, és megtiszteltetés, hogy a Magyar Földrajzi Társaság választmánya 1963-ban felvett rendes tagjai közé. Kedvenc kutatási területem volt a gyár- és üzemtörténet, ezen belül is elsősorban a legpatinásabb salgótarjáni cégek történetének kutatása, feldolgozása és közkinccsé tétele. E körben született dolgozataim közül megemlíthetem *A Magyar Vasötvözetgyár*, a *Zománcipari Művek Salgótarjáni Gyáregysége*, a *Salgótarjáni Üveggyár* című monográfiákat. Utóbbi elkészítésével a gyár fennállásának 100. évfordulója alkalmából a cégvezetés bízott meg. Az első írásaim egyike a *Palócföld* folyóiratban jelent meg, amelynek megszületésénél magam is bábáskodtam. Dolgozataim közül szívesen emlékszem az *Élet és Tudomány* hetilapban megjelent *Salgótarján*, illetve a *Rákóczi palóccainak mezővárosa* című írásaimra. És hogy ne hagyjam ki a napilapokat sem, a mai *Nógrád Megyei Hírlap* jogelődjeiben volt olvasható a *Nógrádi várak története* című – korábban már említett – munkánk több részlete. Dolgozataimra felfigyelt a *Századok* – a Magyar Történelmi Társulat közlönye – szerkesztősége is.

– *Már akkor is világhíróként ismerték, amikor mások még a szomszédos szocialista országokba is ritkán jutottak el.*

– A '60-as évektől beutaztam az említett országokat, később pedig megfordultam Európa nyugati országaiban is, hol szakmai delegáció tagjaként, hol turistaként. Szakmai konferencián vettem részt a Szovjetunióban és Mongóliában. Az ezredfordulón eljutottam Új-Zélandba, ahol családfakutatást végeztem. Egyik felmenőm, dr. Gajzágó Salamon Ignác, az egykori számvevőszék első elnöke volt. Szintén a családfakutatás révén ismertem meg az Állami Számvevőszék mai elnökét, Kovács Árpádot, és kerültem vele egészen közeli kapcsolatba, mondhatnám, jó barátságba.

– *Mivel telnek mostanában napjai?*

– Rendezgetem a gyűjteményeimet, az iratanyagaimat, talán írni is szándékozom még. Nagyobb és pláne hosszabb távra szóló elképzeléseim már nincsenek, a 87 éves kor nem a tervezgetés, legfeljebb az elmélkedés ideje.